

ARISTOTELISM ȘI INTENȚIONALITATE – DESPRE FUNDALUL TRADIȚIONAL AL GÂNDIRII LUI ANTON MARTY

ION TĂNĂSESCU

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române

Aristotelianism and intentionality – on the traditional background of Anton Marty’s thought. The paper analyses the main theses Brentano’s that play an important role in Anton Marty’s philosophy. There are meant Brentano’s concept of intentionality, his view on the manifold meaning of being and his theory of truth.

Keywords: intentionality; meaning of being; theory of truth; Brentano; Marty

Anton Marty (1847–1914) este cunoscut ca fiind cel mai fidel elev al lui Franz Brentano (1838–1917). Următoarea afirmație este cu totul relevantă în acest sens: „Marty s-a înțeles pe sine ca propagator, interpret și apărător al filosofiei brentaniene. Acest rol a devenit îndeosebi important după ce Brentano și-a pierdut, în 1880, postul de profesor titular, retrăgându-se în cele din urmă, în 1896, în Italia. Din acest moment Universitatea din Praga a devenit, datorită lui Marty, o citadelă a brentanismului”¹. În cele ce urmează, nu îmi propun să analizez concepția lui Anton Marty, ci să prezint câteva idei fundamentale ale lui Brentano fără de care nu poate fi înțeleasă psihologia lui Marty².

În acest context trebuie spus că afirmația despre fidelitatea lui Marty față de Brentano dobândește o multiplă semnificație, una care este strâns legată de orientarea aristotelico-catolică a profesorului său: în primul rând, Marty a fost primul dintre studenții cunoscuți ai lui Brentano care i-au audiat cursurile și și-au însușit poziția susținută de el în cadrul lor în prima lui perioadă de profesorat, desfășurată între anii 1866 și 1873 la Universitatea din Würzburg. În această perioadă, Brentano a pus un mare accent în prelegerile lui pe ideea că adevărata metodă a filosofiei este metoda științelor naturii³, iar nu metoda idealist-speculativă practică la începutul secolului XIX de idealismul german și care deducea întreaga bogăție a fenomenelor

¹ V. în acest sens coperta a patra a volumului *Deskriptive Psychologie*, M. Antonelli, H. Ch. Marek (Hrsg.), Würzburg, Koenigshausen & Neumann, 2011.

² V. în acest sens studiul meu „Problematika psihologiei descriptive la Anton Marty”, în Alexandru Surdu, Alexandru Boboc, Claudiu Baciu, Sergiu Bălan, Ion Tănăsescu (coord.), *Studii de istorie a filosofiei universale*, vol. XXV, București, Editura Academiei Române, 2017, p. 243–263.

³ V. Franz Brentano, 1866 „Die 25 Habilitationsthesen (lateinisch und deutsch)”, în *Über die Zukunft der Philosophie (ZPh)*, Oskar Kraus (ed.), Leipzig, Meiner, 1929, pp. 137–141.

studiate de știința naturii pornind de la un singur principiu⁴. În această circumstanță, dată fiind importanța acordată în mediile filosofice de la noi ediției Bekker a operelor lui Aristotel, este important de subliniat că accentuarea de către Brentano a ideii științificității filosofiei mergea mână în mână cu ideea studiilor despre Aristotel, întrucât în filosofia germană a aceluși timp opera lui Aristotel era văzută ca expresie a unui mod nespeculativ de a practica filosofia, unul orientat contra idealismului german. Din acest motiv, editarea corpusului aristotelic nu avea doar un scop exegetic, acela de a oferi publicului interesat ansamblul scrierilor lui Aristotel editate conform conștiinței critice filologice și filosofice a celui timp, ci, în plus, urmărea să aducă în atenție un mod de a practica cercetarea filosofică în care gândirea teoretică utiliza materialul empiric oferit de științe, făcând din acesta din urmă unitatea ei de măsură și ferindu-se de speculații nefundate empiric⁵. Astfel devenea din nou actuală semnificația literală a titlului *Metafizicii* lui Aristotel – ceea ce vine după fizică, întrucât pe atunci era realmente vorba de un tip de filosofie care nu își extrăgea cunoștințele din puterea speculativă a creatorului ei, ci din reflecția asupra datelor oferite de știință.

Pentru a creiona cadrul intelectual în care s-a format Marty în anii lui de studiu, trebuie spus în acest context că primele două lucrări ale lui Brentano, disertația *Von der mannigfachen Bedeutung des Seienden nach Aristoteles* (1862)⁶ și lucrarea de abilitare *Die Psychologie des Aristoteles, insbesondere seine Lehre vom Nous Poietikos* (1867), nu reprezintă doar contribuții exegetice la studiul operei lui Aristotel, ci elaborări sistematice care urmăreau să pună în evidență actualitatea filosofiei aristotelice din perspectiva unei *philosophia perennis* catolice, așa cum era ea susținută de Brentano în acel timp. După cum arată o recenzie consacrată disertației brentaniană și publicată în revista *Der Katholik*, Brentano și lucrarea lui constituiau una dintre primele contribuții catolice serioase ale „științei catolice” la studiul filosofiei aristotelice⁷. Opoziția „știință catolică” – „știință protestantă” vehiculată în această recenzie maschează, practic, opoziția dintre religia catolică și cea protestantă⁸ și trimite la faptul că opera aristotelică editată de Academia din Berlin era, de fapt, rezultatul „științei protestante” întrucât savanții implicați în editarea ei și în constituirea a ceea ce a fost numit „Aristoteles Renaissance” din

⁴ V. în acest sens expunerile lui Schelling, în Schelling (1800), *System des transzendentalen Idealismus*, Leipzig, Verlag Philipp Reclam, 1979, pp.105 și urm.; v., de asemenea, Brentano, 1866, „Über Schellings Philosophie“, în *Über die Zukunft der Philosophie*, pp. 103–132 și idem, *Geschichte der Philosophie der Neuzeit*, aus dem Nachlaß hrsg. v. K. Hedwig (GPhN), Hamburg, Meiner, 1987, pp. 63–66.

⁵ V. în acest sens lucrarea lui Josef Werle, *Franz Brentano und die Zukunft der Philosophie. Studien zur Wissenschaftsgeschichte und Wissenschaftssystematik im 19. Jahrhundert*, Amsterdam/Atlanta, Rodopi, 1989, pp. 65 și urm.

⁶ Lucrarea este tradusă în limba română: Franz Brentano, *Despre multipla semnificație a ființei la Aristotel* (trad. și cuvânt înainte I. Tănăsescu), București, Humanitas, 2003.

⁷ http://idb.ub.uni-tuebingen.de/diglit/kath_1862_008/0263-0372, pp. 367 și urm.

⁸ V. în acest sens și articolul publicat în aceeași revistă „Aristoteles und die katholische Wissenschaft” http://idb.ub.uni-tuebingen.de/diglit/kath_1862_008/0263-0281

secolul XIX (Bonitz, Brandis, Trendelenburg, Prantl, Schwegler, Zeller ș.a.) erau toți de confesiune protestantă⁹. Este clar astfel de ce lucrările despre Aristotel ale lui Brentano au fost considerate atât de importante de mediile catolice intelectuale ale timpului – ele constituiau o replică extrem de competentă dată rezultatelor „științei protestante”. Tot acesta este motivul pentru care Brentano urma să devină profesor de filosofie la viitoarea Universitate Catolică proiectată să ia ființă în acea perioadă tocmai pentru a compensa deficitul de cadre și de cunoaștere catolică în raport cu hiperreprezentarea științei protestante¹⁰.

Tot pentru a contura atmosfera intelectuală în care s-a format Marty, trebuie spus, de asemenea, că Brentano și-a susținut cursurile la Universitatea din Würzburg în calitate de preot catolic și că a fost implicat profund în discuțiile din acea perioadă referitoare la dogma infailibilității papei, fiind însărcinat să redacteze memoriul pe care episcopii germani l-au prezentat contra acestei dogme la Conferința de la Fulda din 1869¹¹. Faptul că, în ciuda opoziției lui, dogma a fost totuși promovată s-a soldat, în ceea ce îl privește pe Brentano, cu depunerea veșmântului de preot catolic și cu ieșirea din cadrul bisericii catolice în 1879. Acest eveniment nu a rămas fără consecințe asupra carierei lui profesionale: căsătoria pe care a încheiat-o în 1880 cu Ida von Lieben a avut drept consecință pierderea postului de profesor titular la Universitatea din Viena întrucât legislația austriacă interzicea foștilor preoți catolici să se căsătorească¹².

Aceste detalii biografice nu sunt lipsite de semnificație în contextul discuției de față întrucât Marty a urmat cu fidelitate și și-a însușit conținutul prelegerilor ținute de Brentano între anii 1868 și 1870 – este vorba de prelegerile de istoria filosofiei (1868/69, 1869/70, 1870), de metafizică (1868, 1868/69, 1869, 1870), de logică deductivă și inductivă (1869/70, 1870)¹³, despre „Auguste Comte și pozitivismul

⁹ V. Mauro Antonelli, *Seiendes, Bewußtsein, Intentionalität im Frühwerk von Franz Brentano*, Freiburg/München, Karl Alber, 2001, pp. 36 f., și Denis Thouard, „Aristote au XIXe siècle: la résurrection d’une philosophie”, în D. Thouard (éd.), *Aristote au XIXe siècle*, Lille, 2004, Presses Universitaires du Septentrion, 2004, pp. 9–21.

¹⁰ V. în acest sens studiul concludent al lui D. Münch, „Franz Brentano und die katholische Aristoteles-Rezeption im 19. Jahrhundert”, în A. Chrudzimski, W. Huemer (eds.), *Phenomenology and Analysis. Essays on Central European Philosophy*, Frankfurt, Lancaster, Ontos Verlag, 2004, pp. 159–198, și Wilhelm Baumgartner, *Franz Brentano. Reperle unei biografii*, interviu în „Revista de filozofie”, 1–2 (2001). Conform lui Baumgartner, este vorba de faptul că toate posturile universitare erau ocupate de intelectuali de confesiune protestantă, Stumpf fiind primul catolic care a ocupat un post într-un land protestant. Pentru acesta a trebuit însă să existe o lege specială Stumpf.

¹¹ Pentru o prezentare de ansamblu a evoluției intelectuale și a biografiei lui Brentano, v. Wilhelm Baumgartner / Franz-Peter Burkard, *Franz Brentano. Eine Skizze seines Lebens und seiner Werke*, în *International Bibliography of Austrian Philosophy, IBÖP 1982/1983*, Amsterdam-Atlanta, Rodopi, 1990, pp. 17–53, în special p. 23, și lucrarea citată mai jos a lui Stumpf care constituie o sursă de primă importanță pentru înțelegerea devenirii intelectuale a lui Brentano.

¹² În urma căsătoriei, Brentano a devenit Privatdozent, poziție pe care a păstrat-o până în 1895, anul plecării din Viena (v. în acest sens lucrarea tocmai menționată a lui Baumgartner și Burkard).

¹³ Tema trimite cu claritate la *Logica* lui John St. Mill (1843), lucrare intens studiată de Brentano în acei ani și care a constituit o lectură obligatorie pentru mulți dintre elevii lui Brentano, inclusiv pentru Marty.

contemporan francez” (1869)¹⁴ sau despre nemurirea sufletului (1869/70)¹⁵. În plus, așa cum arată prelegerile de psihologie descriptivă ale lui Marty publicate recent¹⁶, Marty a fost permanent la curent cu noile dezvoltări ale gândirii lui Brentano întrucât cei doi autori s-au întâlnit constant de-a lungul anilor, Brentano punându-i la dispoziție lui Marty în cadrul acestor întâlniri manuscrisul prelegerilor lui. Din acest punct de vedere, merită remarcat că Marty a început să țină prelegeri de psihologie descriptivă la puțin timp, anume începând din anul 1888/89, după ce Brentano a abordat în cadrul activității lui didactice la Viena aceste probleme, respectiv în anul academic 1887/88, iar, apoi, în 1888/89 și 1890/91¹⁷. Mai mult, dintre toți elevii lui, Marty este cel cu care Brentano a avut cea mai numeroasă corespondență. Așa se face că Marty era permanent la curent cu cele mai recente dezvoltări ale gândirii brentaniene¹⁸.

În fine, tot în acest context trebuie subliniat că Marty și-a făcut un model din Brentano întrucât nu și-a însușit doar pozițiile lui teoretice, ci și opțiunile lui religioase: încă din timpul studiilor cu Brentano, din 1869, a devenit profesor de filosofie la Liceul din Schwiz, iar mai târziu a fost uns preot. Brentano, care, dat fiind disputele legate de promulgarea dogmei infailibilității papei și implicarea lui profundă în aceste dispute, începuse să aibă îndoieli serioase în legătură cu dogmele Bisericii catolice, nu l-a informat pe Marty la timp despre criza religioasă prin care trecea, astfel încât Marty și-a urmat evoluția firească și a fost hirotonisit preot în localitatea amintită. În acest context, afirmația de la începutul acestei lucrări referitoare la faptul că Marty a fost cel mai fidel elev al lui Brentano este cu totul confirmată de gestul pe care l-a făcut Marty în 1872, anume a renunțat la postul de preot la numai doi ani de la hirotonisire după ce a aflat de îndoielile lui Brentano referitoare la dogmele Bisericii catolice¹⁹. După ce a făcut acest pas²⁰, Marty a studiat și și-a luat doctoratul în 1875 cu o lucrare despre filosofia limbii în Göttingen la H. Lotze. În același an, a fost numit profesor la Franz-Josephs-Universität în

¹⁴ În *Entstehung und Aufstieg des Neukantianismus. Die deutsche Universitätsphilosophie zwischen Idealismus und Positivismus* (Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1986), K. Ch. Köhnke atrage atenția că filosofia lui Comte nu a fost îndeosebi receptată în Germania acelei perioade. Dimpotrivă, doar câțiva au fost autorii care au publicat despre el, anume Vorländer, J. B. Meyer, Twisten (v. Köhnke, *op. cit.*, p. 469). Deși Brentano a publicat în 1869 un studiu despre Comte, Köhnke nu se referă la el.

¹⁵ V. Antonelli, *op. cit.*, pp. 439 și urm.

¹⁶ A. Marty, *op. cit.*

¹⁷ Mauro Antonelli, „Die descriptive Psychologie von Anton Marty. Wege und Abwege eines Brentano-Schüler”, în Marty, *op. cit.*, pp. XXII.

¹⁸ Schimbul epistolar dintre cei doi autori este pregătit spre publicare de Wilhelm Baumgartner de la Arhiva Brentano a Universității din Würzburg (v. în acest sens Baumgartner/Burkard, *op. cit.*, p. 50).

¹⁹ În amintirile lui, Stumpf, care cunoștea greutățile cu care se confruntase Marty după renunțarea la postul de preot, nu poate să nu își manifeste mirarea față de reținerea lui Brentano față de Marty în această problemă. În același timp, nu omite să menționeze că mama lui Brentano, care era o catolică ferventă, nu a discutat cu Marty atunci când acesta se duse la Aschaffenburg pentru a afla mai multe detalii asupra acestei probleme (Stumpf, *op. cit.*, pp. 117 și urm.).

²⁰ Ieșirea din rândurile Bisericii Catolice i-a provocat foarte multe greutăți întrucât l-a pus într-o postură dificilă față de persoanele care îl ajutaseră cu bună-credință să devină preot catolic, printre ele și episcopul cantonului unde se afla Schwiz.

Czernowicz (Cernăuți), iar, mai apoi, cinci ani mai târziu, la Karl-Ferdinands-Universität din Praga, Universitate la care a ocupat postul de rector de două ori. Este important de precizat aici că poziția lui Marty la Universitatea din Praga i-a permis să primească ca doctoranzi studenți care se formaseră sub îndrumarea lui Brentano la Viena, dar care nu aveau posibilitatea de a-și lua doctoratul cu el întrucât gradul de Privatdozent nu-i permitea acest fapt. Din acest motiv, ei aprofundau filosofia brentaniană la Praga, cu Marty, Praga devenind astfel un centru al brentanismului deopotrivă ortodox, militant și intolerant. Este interesant de remarcat în acest cadru că Oskar Kraus și Alfred Kastil, editorii operelor brentaniene între cele două războaie mondiale, au fost elevi ai lui Marty la Praga și adepții filosofiei târzii reiste a lui Brentano, filosofie pe care au folosit-o ca standard de redactare și corectare a conținutului ideatic al tuturor operelor publicate de ei din scrierile rămase în manuscris ale lui Brentano. Acest lucru a creat dificultăți enorme în receptarea filosofiei brentaniene întrucât cei doi editori au intervenit în manuscrisele brentaniene timpurii, le-au modificat în așa fel încât să corespundă concepției lui târzii și au făcut astfel de nerecunoscut gândirea lui timpurie, lăsând astfel generației actuale de editori sarcina publicării manuscriselor timpurii, foarte numeroase, ale lui Brentano. În același timp, cei doi editori au practicat un brentanism militant, concretizat într-o activitate critică extrem de pronunțată la adresa tuturor acelora, Meinong și Husserl, de pildă, care își dezvoltaseră propria concepție, abătându-se astfel de la calea dreaptă indicată de Maestru²¹.

O altă observație importantă aici este aceea că Marty – și aceasta este cu totul relevant în contextul discuției de față – a continuat să susțină teze pe care Brentano le susținuse în scrierile lui de tinerețe, chiar și după ce Brentano își schimbase radical poziția față de ele. Marty devenea astfel un fel de *alter ego* al lui Brentano care se opunea concepției târzii a lui Brentano pe baza tezelor susținute de acesta din perioada de la Würzburg până în jurul anului 1900. Nu este locul aici să analizez toate aceste poziții, ci mă limitez la o teză centrală care caracterizează în mod fundamental concepția târzie a lui Brentano și care, în ciuda fidelității amintite, nu a mai fost împărtășită de Marty – este vorba de teza reistă susținută de Brentano după 1904 conform căreia numai lucrurile reale există și pot fi reprezentate²².

²¹ Deși fără legătură directă cu problematica acestei lucrări, merită remarcat că Franz Kafka și Max Brod s-au numărat printre auditorii cursurilor de psihologie descriptivă ale lui Marty și au participat la întâlnirile săptămânale desfășurate în Praga, în Cafe Louvre, sub conducerea lui Kastil și Kraus, care erau extrem de intoleranți în discuții. Kafka, care a susținut examenul cu Marty, nu a promovat examenul, Brod, care și-a dat seama că este antipatizat, nu i-a oferit lui Marty satisfacția de a-l pica și nu s-a prezentat la examen (v. Antonelli, „Die descriptive Psychologie von Anton Marty. Wege und Abwege eines Brentano-Schüler”, pp. XVI și urm.) Oricum, și aceasta este cu totul relevant în contextul discuției de față, nuvelele lui Kafka pot fi analizate foarte bine din perspectiva psihologiei descriptive brentaniene (v. în acest sens Barry Smith, „Kafka and Brentano. A Study in Descriptive Psychology”, în idem (ed.) *Structure and Gestalt: Philosophy and Literature in Austria-Hungary and Her Successor States*, Amsterdam, John Benjamins, 1981, pp. 113–161).

²² V. Brentano, *Die Abkehr vom Nichtrealen*, ed. Franziska Mayer-Hillebrand, Hamburg, Meiner, 1974, pp. 201 și urm., 291–292, cu trimitere expresă la Marty la pp. 201 și urm.

Anterior acestei perioade însă, teza pentru care Brentano argumentase în repetate rânduri și care a făcut realmente școală la elevii lui era aceea că atât lucrurile reale, cât și cele nereale (privațiile, negațiile, ființele imaginare precum Jupiter²³, centaurii, dar și *entia rationis* precum conținuturile judecăților) există în sens impropriu și pot fi obiect al reprezentărilor și al judecăților afirmative adevărate. Din acest punct de vedere este elocvent faptul că întreaga parte a două a celui de al doilea paragraf din capitolul trei, cel despre ființa ca adevăr, al disertației lui Brentano este consacrată argumentării ideii că teza aristotelică a multiplei semnificații a ființei dobândește relevanță nu numai la nivel real, categorial, altfel spus nu numai în raport cu entitățile care se subsumează celor zece categorii, de pildă în judecăți precum „Socrate este om, înțelept, înalt de..., în Atena, la ora 14...”, fiecare dintre aceste enunțuri scoțând în evidență o altă semnificație categorială a ființei, întrucât ceea ce este enunțat de fiecare dată: faptul de a fi om, înțelept, înalt... etc. este ireductibil la oricare dintre enunțurile de care este încadrat²⁴. În ceea ce îl privește pe Brentano, idee lui este că „este” poate exprima nu numai semnificații reale ale ființei, ci și semnificații nereale, așa cum este cazul cu afirmații de genul „Jupiter este un idol”, „Centaurii sunt ființe imaginare”, „Neființa este o neființă” etc.²⁵ Toate aceste enunțuri arată clar că polisemia ființei nu se manifestă doar la nivel categorial, ci și la nivelul al ceea ce există obiectiv, adică doar în calitate de obiect în minte²⁶. În pofida caracterului lui nereal, și acest obiect poate constitui subiectul unor afirmații care, deși nu se referă la nimic real, sunt totuși adevărate²⁷.

²³ Franz Brentano, *Psychologie vom empirischen Standpunkt*, Bd. 2, *Die Klassifikation der psychischen Phänomene*, mit Einleitung, Anmerkungen und Register hrsg. von O. Kraus, Leipzig, F. Meiner, 1925, pp. 62 și urm.

²⁴ Dintre numeroasele lucrări consacrate acestei probleme, mă limitez aici să le menționez pe cele ale lui Volpi: Franco Volpi: *Heidegger e Brentano*, Padua, Cedam, 1976; *Heideggers Verhältnis zu Brentanos Aristoteles Interpretation*, „Zeitschrift für philosophische Forschung” 32 (1978), pp. 245–265; „La doctrine aristotélicienne de l'être chez Brentano et son influence sur Heidegger”, în D. Thouard (éd.), *Aristote au XIXe siècle*, Lille, Presses Universitaires du Septentrion, 2004, pp. 277–93; „Brentanos Interpretation der aristotelischen Seinslehre und ihr Einfluß auf Heidegger”, în A. Denker, H. Gander, H. Zaborowski (Hrsg.), *Heidegger und die Anfänge seines Denkens*, Freiburg, Alber, 2004, pp. 226–42. V. de asemenea studiul meu: *Das Sein der Kopula oder was hat Heidegger bei Brentano versäumt*, „Studia Phaenomenologica. Romanian Journal for Phenomenology” II (2002) 1-2, S. 97–125;

²⁵ Franz Brentano, *Von der mannigfachen Bedeutung des Seienden nach Aristoteles*, 1862, Nachdruck Hildesheim, Olms, 1984, pp. 36 și urm. / *Despre multipla semnificație a ființei la Aristotel* (trad. și cuvânt înainte I. Tănăsescu), București, Humanitas, 2003.

²⁶ *Ibidem*, p. 82; asupra acestei probleme, v. I. Tănăsescu *Das Seiende als Wahres und das Sein der Kopula in der Dissertation Brentanos*, „Brentano Studien” X (2002/2003), pp. 175–193; idem, „Franz Brentano's Dissertation and the Problem of Intentionality”, în I. Tănăsescu (ed.), *Franz Brentano's Metaphysics and Psychology*, Bucharest, Zeta Books, 2012, pp. 154–169; W. Sauer „Being as the True: From Aristotle to Brentano”, în D. Fisette and G. Frechette (eds.), *Themes from Brentano*, Amsterdam – New York, Rodopi, 2013, pp. 193–226; și M. Antonelli și W. Sauer „Einleitung”, în F. Brentano, *Sämtliche veröffentlichte Schriften: Von der mannigfachen Bedeutung des Seienden nach Aristoteles*, Berlin, De Gruyter, 2014, pp. XLV–XLVI).

²⁷ *Ibidem*, p. 37.

Relevant pentru tradiția aristotelico-catolică a acestei teze și, astfel, în bună măsură, pentru dimensiunea tradițională a prelegerilor audiate de Anton Marty este faptul că în fundalul acestei teze stau două afirmații aristotelice. Prima este făcută de Aristotel în cea de a patra carte a *Metafizicii* și susține că ființă se numește tot ceea ce are un anumit raport cu substanța, fie el unul real, cazul categoriilor, fie el unul doar gândit, cazul negațiilor categoriilor sau cel ilustrat de afirmația conform căreia și neființa este o neființă²⁸.

Cu toate acestea, Aristotel nu ajunge în scrierile sale să illustreze omonimia ființei prin exemple referitoare la centauri, sfincși sau entități imaginare de acest gen, pentru că în astfel de cazuri este vorba de entități care nu admit decât să fie numite, dar nu și definite, întrucât ele sunt lipsite de orice substanță reală, nesubsumându-se existentului categorial²⁹. Din acest motiv, autorul care l-a influențat pe Brentano în această problemă nu este numai Aristotel, ci și Toma din Aquino care, atunci când analizează chestiunea polisemiei ființei, aduce de obicei în discuție doar două dintre accepțiunile ei, ființa categorială și ființa ca adevăr, și ilustrează această ultimă accepțiune prin exemple de genul „Negația este opusă afirmației” sau „Orbirea este în ochi”, ultimul caz putând fi interpretat în orizont aristotelic întrucât păstrază referința la ființa categorială, așa cum cere de fapt Aristotel în pasajul tocmai citat din *Met. IV 2*³⁰.

Toma însă nu se referă la acest pasaj aristotelic, ci la un altul, anume la unul care face parte din minivocabularul filosofic expus de Aristotel în cea de a cincea carte a *Metafizicii* lui, anume în capitolul 7, cel consacrat unei scurte lămuriri a celor patru accepțiuni în care este enunțată ființa: ființa prin accident, cea categorială, ființa ca adevăr și ființa ca putință și act. Important pentru discuția de față este penultima accepțiune a ființei, cea veritativă, expusă de Aristotel în *Met. V 7*, 1017

²⁸ *Met. IV 2*, 1003 b 6–10; ediția utilizată: *Aristoteles` Metaphysik*, gr.-dt., Neubearbeitung der Übers. v. H. Bonitz, mit Einleitung u. Komm. hrsg. v. H. Seidl. Gr. Text in der Edition v. W. Christ. Halbbd. 1. Bücher I (A) – VI (E) Hamburg ³1989.

²⁹ V. *Anal. post.* II 1, 89 b 31–32, II 7, 92 b 5–8; (ediția utilizată: Aristotel, *Organon III, Analitica secundă*, trad., studiu introductiv, introduceri și note de Mircea Florian, București, Editura Științifică, 1957); *Phys. IV 1*, 208 a 31–32; (ediția utilizată: Aristotel, *Fizica*, trad. de N.I. Barbu, Iași, Editura Moldova, 1995); o discuție mai largă a acestei probleme poate fi găsită în C.W.A. Whitaker, *Aristotle's De interpretatione: contradiction and dialectic*, Oxford, Oxford University Press, 1996.

³⁰ Thomas von Aquin, *Über Seiendes und Wesenheit. De Ente et Essentia*, mit Einl., Übers. u. Kommentar hrsg. v. H. Seidl, Hamburg, Meiner, 1988, S. 5; v. și S. *Thomae Aquinatis in duodecim libros Metaphysicorum Aristotelis Expositio*, editio iam a M.-R. Cathala, O.P. exarata retractatur cura et studio P. Fr. Raymundi M. Spiazzi, O.P., Taurini, Romae, Marietti 1964 (presc. In V *Met. lect.* 9, n. 895; v., de asemenea, traducerea engleză (*Commentary on Aristotle's Metaphysics St. Thomas Aquinas*, trans. John. P. Rowan, Notre Dame, Dumb Ox Books, 1991); de asemenea, comp. asupra acestei probleme, A. Krempel, *La doctrine de la relation chez Saint Thomas. Exposé historique et systématique*, Paris, Vrin, 1952, pp. 342 și urm. și Robert W. Schmidt, *The domain of logic according to saint Thomas Aquinas*, The Hague, Martinus Nijhoff, 1966, pp. 75 și urm.

a 31-35³¹. Conform ei, „a fi” și „este” înseamnă „este adevărat”, „a nu fi” și „nu este” înseamnă „nu este adevărat, ci fals”, atât în cazul în care se atribuie o determinație pozitivă, cât și în cel în care se atribuie o determinație negativă, de pildă în enunțul „Socrate *este* înțelept sau nealb” „este”-le scris italic trimite la adevărul propoziției, pe când în enunțul „Diagonala *nu este* comensurabilă cu latura pătratului”, „nu este” trimite la faptul că nu există o diagonală care să fie comensurabilă cu latura pătratului sau că susținerea unei asemenea propoziții este o susținere falsă. De remarcat că toate propozițiile luate ca exemplu de Aristotel în textul său se referă la obiecte aflate în afara minții, existente deci extramental, iar nu la entități care există doar „obiectiv”, adică în calitate de obiect în minte și numai ca rezultat al operațiilor efectuate de aceasta, cum sunt de pildă noțiunile logice de gen, specie etc., care, deși se referă la concepte care trimit la ceva real, ele ca atare nu trimit la entități reale, ci doar la ceea ce există în minte, așadar trimit la conceptele respective: de pildă, „Om este o specie”, „Specia este subsumată genului”, noțiunile de „specie” și „gen” fiind intenții secundare în sensul scolastic amintit mai sus, adică noțiuni despre alte noțiuni.

Nu intru aici mai departe în detaliile acestei discuții care s-a dovedit extrem de importantă pentru Brentano și pentru Marty în expunerile lor asupra teoriei judecății³². Mă mărginesc numai să observ că în fundalul acestei discuții stă o convenție veritativă a vechilor greci care, pentru a trimite la adevărul celor spuse de ei, plasau verbul „a fi” la începutul propoziției și îl accentuau: „Ești Sokrates leukos”, când, de fapt, de cele mai multe ori verbul sta ori pe ultimul, ori pe penultimul loc în propoziție³³. În tot cazul, Aristotel face aici apel tocmai la această convenție, familiară vechilor greci, pentru a ilustra semnificația veritativă a lui

³¹ În traducerea textului din *Met.* V 7, 1017 a 31–35 nu există un consens asupra modului în care poate fi redat pasajul în discuție, motiv pentru care trimit la toate traducerile consultate și la comentariile pe care traducătorii le-au dat acestui pasaj: Aristotel, *Metafizica*, trad. St. Bezdechi, studiu introductiv și note de D. Bădărău, București, Editura Academiei, 1965; Aristotel, *Metafizica*, A-E, trad. și note Gh. Vlăduțescu, București, Paideia, 1998; Aristotel, *Metafizica*, trad., comentariu și note A. Cornea, București, Humanitas, 2001; Aristote, *Métaphysique*, tome I – livres A-Z; tome II – livres H-N, traduction et notes par J. Tricot, Paris, Vrin 1991; A. Schwegler, *Die Metaphysik des Aristoteles*. Grundtext, Übers., Comm., 4 Bde., Tübingen 1847–48 (Nachdr. Frankfurt a. M.: Minerva 1960); *Aristotle's Metaphysics*. A revised Text with Introduction and Commentary. I-II, by W. D. Ross, Oxford, Oxford University Press, 1924; Aristotle, *Metaphysics*, Books *Γ*, *Δ* and *E*, trans. Ch. Kirwan, Oxford, Clarendon Press, 1993; *Aristoteles' Metaphysik*, gr.-dt., Neubearbeitung der Übers. v. H. Bonitz, Hamburg ³1989, Halbbd. 2. Bücher VII (Z) - XIV (N) Hamburg ²1984; *Aristotle's Metaphysics*, translated by W. D. Ross in *The complete Works of Aristotle*, ed. J. Barnes, vol II, Princeton University Press ²1985; Aristoteles, *Metaphysik*, übersetzt und eingeleitet von Thomas Alexander Szlezák, Berlin: Akademie Verlag 2003; Aristoteles, *Metaphysik*, übersetzt mit Einleitung und Kommentar versehen von Hans Günter Zeckl, Würzburg: Königshausen & Neumann 2003. În tot cazul, esențiale pentru discuția de aici sunt comentariile date de Schwegler, Ross și Kirwan în edițiile lor.

³² Pentru Marty, v. *op. cit.*, pp. 137–161.

³³ Ch. H. Kahn, *The verb 'be' in ancient greek*. With a new introductory essay, Hackett Publishing Company, Indianapolis, ²2003, pp. 424–434.

„a fi”, acesta fiind unul dintre puținele locuri din filosofia greacă la care filologii pot recurge pentru a ilustra convenția amintită³⁴.

Tot aici trebuie menționat că în acest text Aristotel stabilește o legătură strânsă între calitatea propoziției și adevărul ei, întrucât textul este formulat în așa fel că trezește impresia că afirmația este adevărată, pe când negația este falsă. În alte locuri însă ale *Metafizicii* lui, de pildă, *Met.* VI 4, 1027 b 18–23 sau *Met.* IX 10 IX 10, 1051b 11–13, el iese din cadrul acestei convenții tocmai pentru a pune în legătură adevărul propoziției cu realitatea lucrurilor la care se referă ea. Este vorba aici de cunoscuta teorie a adevărului corespondență conform căreia „a fi” înseamnă „a fi unit și unul”, pe când „a nu fi” înseamnă „a fi despărțit și mai mulți”, caz în care „a fi” vizează ființa veritativă la nivelul propoziției, ființa manifestată prin „este”-le prin care se enunță ceva despre altceva. „A nu fi” înseamnă în schimb neființa veritativă, respectiv „nu este”-le prin care se exprimă ideea că o proprietate nu revine la ceva în mod real. În mod corespunzător, la nivelul lucrurilor este vorba de faptul că o proprietate accidentală, așadar una care cade sub o altă categorie decât substanța, revine sau nu revine unui anumit lucru, deci unei substanțe în sens aristotelic. Din acest motiv, conform celor două texte din *Metafizica* aristotelică la care tocmai am trimis, adevărul nu se află numai în afirmație, iar falsul numai în negație, ci se află atât în afirmație, cât și în negație: „Zăpada este albă” este o propoziție adevărată, „Socrate nu este barbar” este, în ciuda calității ei negative, tot o propoziție adevărată. Exemplele bazate pe convenția veritativă din *Met.* V 7, 1017 a 31–35 se subsumează cazurilor puse în evidență de textele din *Met.* VI 4 și IX 10, pentru că ilustrează două dintre cazurile puse în evidență acolo, anume cazul în care adevărul este în afirmație, iar falsul în negație, convenția veritativă din *Met.* V 7 putând fi considerată, așadar, ca o variantă a teoriei adevărului corespondență expusă în celelalte două locuri³⁵.

Spuneam mai sus că decisivă pentru ideea lui Brentano de a dezvolta teza polisemiei ființei la nivelul ființei în minte sau, așa cum îi spune el, la nivelul „ființei pur raționale” sau a „ceea ce există doar obiectiv în spiritul nostru”³⁶ nu a fost numai concepția aristotelică din *Met.* IV 2 despre neființa care este o neființă, ci și obișnuința lui Toma din Aquino de a ilustra polisemia aristotelică a ființei doar prin două dintre accepțiunile ei, ființa categorială și cea ca adevăr, și, mai departe, de a o ilustra pe aceasta din urmă prin propoziții care nu mai păstrează nemijlocit raportul categorial, așa cum face Aristotel în locul tocmai menționat, ci care se referă la entități de natură strict logică, precum în propoziția „Negația este opusă afirmației”³⁷. Acest exemplu nu mai păstrează nemijlocit, ci, eventual, doar mijlocit raportul categorial, anume prin faptul că este vorba de negație în general, așadar ca

³⁴ *Ibidem*, pp. 332, 355, 358 f.

³⁵ Pentru o discuție amănunțită a acestei probleme în context aristotelico-tomist-brentanian, v. bibliografia citată la nota 22; v., de asemenea, Marty, *op. cit.*, p. 137.

³⁶ *Von der mannigfachen Bedeutung des Seienden nach Aristoteles*, pp. 39, 82.

³⁷ V. locul citat mai sus din *De Ente et Essentia*.

gen al tuturor negațiilor, deci inclusiv al acelor referitoare la existentul categorial. Nemijlocit însă negația nu este o noțiune metafizică³⁸, așa cum este, de pildă, privația care desemnează absența unei proprietăți pe care un lucru ar trebui în mod firesc să o aibă, ci una logică, logica fiind definită de Toma într-un mod care arată foarte clar că în această problemă el se afla sub influența arabă, respectiv a lui Avicenna, care definea logica ca știință a intențiilor secunde, adică a conceptelor despre concepte³⁹.

Or, este clar că ideea lui Toma de a ilustra semnificația veritativă a ființei prin recurs la exemple, care nu au relevanță categorială directă, a fost deschizătoare de drumuri pentru analiza lui Brentano din disertație întrucât în această lucrare el este preocupat îndeosebi de punerea în evidență a tezei omonimiei ființei la nivelul a ceea ce există numai în intelect, ieșind astfel în mod clar din cadrele gândirii aristotelice⁴⁰. În tot cazul, fundalul istoric al analizei lui este marcat de o distincție nearistotelică, cea dintre ființa în minte și ființa în afara minții. Această distincție așa cum este ea prezentă la Brentano și, întrucât ea ține de fundalul istoric al pasajului intenționalității, mai departe, la Marty este legată de faptul că, odată cu pătrunderea în Occident în secolul XIII a traducerilor *Metafizicii* făcute de arabi, a pătruns și o anumită interpretare a ultimelor rânduri din cea de a VI-a carte a *Metafizicii*, anume cele în care Aristotel afirma că lasă la o parte atât ființa ca adevăr, întrucât cauza ei este o operație a intelectului (o afectare a sufletului în termenii lui), cât și ființa ca accident a cărei cauza este nedeterminată, pentru a se ocupa de ființa în accepțiune categorială (în cartea a VII și a VIII-a) și de ființa în puțință și act (în cartea a IX). În acest context, Aristotel afirmă că cele două accepțiuni ale ființei tocmai enumerate gravitează în jurul celui alt gen al ființei (*to loipon genos*), categoriile⁴¹. Acest pasaj a fost comentat de arabi, de Averroes în speță, ca și când ființa ca adevăr ar fi ea însăși un alt gen, unul diminuat al ființei. Rezultatul modului în care a fost receptat istoric acest comentariu a fost teză că există două domenii ale ființei, ființa în afara minții și ființa categorială, extramentală⁴². Ideea este prezentă la mai mulți gânditori medievali, printre ei și la Albert cel Mare

³⁸ V. asupra problemei negației în contextul tezei omonimiei ființei studiul lui André de Muralt, *L'être du non-être en perspective aristotélicienne*, „Revue de théologie et de philosophie” 40 (1990), pp. 382–383.

³⁹ V. P. Engelhart, *Intentio* în *Historisches Wörterbuch der Philosophie* hrsg. v. J. Ritter u. K. Gründer, Bd. 4: I-K, Basel / Stuttgart 1976, pp. 469–470, și K. Hedwig, „Über die moderne Rezeption der Intentionalität Thomas-Ockham-Brentano”, în *Finalité et intentionnalité: doctrine thomiste et perspectives modernes*, Actes du Colloque de Louvain-la-Neuve et Louvain, 21–23 mai 1990, hg. v. J. Follon u. J. McEvoy, Vrin/Peeters, Paris/Louven, 1992, p. 221; ambele texte sunt traduse în *Conceptul de intenționalitate la Brentano. Origini și interpretări* (ed. Ion Tănăsescu), București, Paideia, 2002; pentru o discuție concludentă asupra filosofiei tomiste în general, v. Anthony Kenny, *Aquinas on Being*, Oxford, Oxford University Press, 2002.

⁴⁰ V. în acest sens lucrările citate la n. 22.

⁴¹ *Met.* VI, 4, 1028 a.

⁴² V. în acest sens studiul capital al lui Armand Maurer, *Ens Diminutum: a Note on its Origin and Meaning*, „*Medieval Studies*”, 12 (1950), p. 216–222.

și la Toma din Aquino⁴³, de asemenea la conceptualiști (Henrich din Gent, Petrus Aureoli, de pildă)⁴⁴, care au atribuit ființei în minte o existență diminuată, distinctă de cea substanțială a lucrurilor din afara minții, dar care, în același timp, este distinctă și de nimic⁴⁵. Or, este clar că ideea unei asemenea consistențe ontologice a ființei aflate doar în minte este prezentă în afirmații de genul „nimic din ceea ce formăm în spiritul nostru nu este astfel lipsit de orice realitate”⁴⁶, afirmații folosite de Brentano în disertația sa, care însă sunt străine textelor lui Aristotel. Ele sunt însă cu totul relevante pentru faptul că Brentano se afla într-un moment istoric al receptării gândirii aristotelice când aceasta era citită și comentată printr-o grilă specifică gândirii medievale⁴⁷.

Teza, respinsă de Brentano în perioada sa târzie, conform căreia *entia rationis* sunt obiect al afirmării și reprezentării este preluată și dezvoltată de tânărul Brentano în prelegerile de metafizică audiate de Marty, prelegeri în cadrul cărora Brentano nu mai operează cu cele patru accepțiuni ale ființei la Aristotel, ci elimină ființa prin accident și pe cea ca puțință și act, pentru a se concentra, ca și Toma, asupra ființei categoriilor și ființei ca adevăr, ilustrând nu o dată această ultimă accepțiune a ființei prin afirmații despre negații și *entia rationis* precum Jupiter sau cameleoni⁴⁸. De asemenea, trebuie remarcat că Brentano expune aici, în cadrul unei discuții despre polisemia ființei la nivel veritativ, una dintre tezele centrale ale psihologiei și teoriei lui a judecății, care va fi preluată apoi de Marty, anume teza că „este”-le, atât cel existențial, cât și cel copulativ, nu exprimă nimic real, respectiv

⁴³ V. în acest sens prezentarea lui Toma din Aquino realizată de L. Oeing-Hanhoff, în articolul „Metaphysik”, în Ritter, Joachim und Gründer, Karlfield (eds.) (1980): *Historisches Wörterbuch der Philosophie*. Bd. 5: L-Mn. Basel: Schwabe & Co., p. 1221.

⁴⁴ V. în acest sens studiul tocmai citat al lui Hedwig.

⁴⁵ V. în acest sens afirmațiile referitoare la această problemă din studiile lui Roderick M. Chisholm, *Intentionality*, în P. Eduard (ed.), *The Encyclopedia of Philosophy*, vol. 4, New York, Macmillan, 1967, pp. 201–204, și *ibidem*, „Brentano on Descriptive Psychology and the Intentional”, în *Phenomenology and Existentialism*, ed. E. N. Lee, M. H. Mandelbaum, Baltimore, Hopkins Press, 1967, 1–23 (text tradus de Oana Vasilescu în *Revista de filosofie* LXI, 4, p. 371–388).

⁴⁶ Franz Brentano, *Von der mannigfachen Bedeutung des Seienden nach Aristoteles (MBS)*, 1862, p. 38.

⁴⁷ Asupra contextului medieval al gândirii brentaniene sunt de consultat în primul rând studiile lui Klaus Hedwig, dintre care menționez aici: „Der scholastische Kontext des Intentionalen bei Brentano”, în *Die Philosophie Franz Brentanos*. Beiträge zur Brentano-Konferenz Graz, 4–8 September 1977, (Hrsg. R. M. Chisholm & R. Haller), Amsterdam, Rodopi, 1978, S. 67–82; *Intention: Outlines for the History of a Phenomenological Concept*, „Philosophy and Phenomenological Research”, 1978–79, 39, pp. 326–340; „Vorwort”, în Franz Brentano, *Geschichte der mittelalterlichen Philosophie im christlichen Abendland*, Hamburg 1980; *Sein, objektives* in *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, hg. v. J. Ritter und K. Gründer, Bd. 9: Se-Sp, Basel / Stuttgart 1995, S. 247–256; și „... eine gewisse kongeniale Denkweise”. Brentanos Rückgriffe auf Thomas von Aquin in seiner Dissertation’, în: I. Tănăsescu (ed.), *Franz Brentano's Metaphysics and Psychology. Upon the Sesquicentennial of Franz Brentano's Dissertation*, Bucharest, Zetabooks, 2012, pp. 95–131.

⁴⁸ Manuscrisul prelegerii de metafizică, M 96, este pregătit pentru tipar de Wilhelm Baumgartner la Universitatea din Wuerzburg.

nu exprimă niciun predicat substanțial, așa cum era cazul la Toma din Aquino⁴⁹. În același timp, el nu exprimă nici predicatul „existență”, așa cum este cazul la John Stuart Mill⁵⁰, ci este pur și simplu un semn al faptului că persoana care îl folosește – Brentano are în vedere aici în primul rând „este”-le existențial – acceptă existența obiectului reprezentat⁵¹. Această teză, care este centrală pentru teoria lui idiogenetică a judecății – conform acestei teorii judecata constituie o relație intențională ireductibilă la relația intențională a reprezentării⁵² –, va fi preluată și analizată pe larg de Marty în scrierile lui⁵³.

Or, Marty a rămas fidel acestei poziții timpurii brentaniene, care, repet, a făcut carieră în școala lui întrucât este legată de problema intenționalității, anume de ideea că obiectele care există imanent în minte, care, așadar, nu au decât existență fenomenală sau intențională, fără să existe însă ca atare în mod real, sunt și ele obiect al reprezentării și al afirmațiilor adevărate⁵⁴.

Esential în contextul acestei discuții este de asemenea faptul că la Brentano problema intenționalității este strâns legată de problema modului impropriu de a fi, mod tematizat pe larg în scrierile lui anterioare, în disertație și în manuscrisul prelegerii de metafizică în cadrul discuției despre polisemia ființei și despre accepțiunile improprii ale ei. Cele spuse de Brentano în pasajul intenționalității sunt cu totul relevante în acest sens: „Orice fenomen psihic este caracterizat prin ceea ce scolasticii Evului Mediu numeau inexistența intențională (sau poate mentală)⁵⁵ a unui obiect și prin ceea ce noi am numi, deși nu cu expresii complet clare, relația (*die Beziehung*) cu un conținut, orientarea (*die Richtung*) spre un obiect (prin care aici nu trebuie înțeleasă o realitate) sau obiectualitatea (*Gegenständlichkeit*) imanentă.

⁴⁹ În *V. Met.* lect. 9, n. 896.

⁵⁰ J. St. Mill, *System der deduktiven und induktiven Logik. Eine Darlegung der Principien wissenschaftlicher Forschung, insbesondere der Naturforschung*. Bd. 1. Braunschweig, Friedrich Vieweg, 1868, <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Mill,+John+Stuart/System+der+deduktiven+und+induktiven+Logik>, pp. 104–105, 113 / J. St. Mill, *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive, Being a Connected View of the Principles of Evidence, and the Methods of Scientific Investigation*, 1843, Book I–III, J. M. Robson (ed.), University of Toronto Press, Routledge & Kegan Paul, 1974, pp. 87–88, 94.

⁵¹ *V. M* 96, secțiunea despre ființa ca adevăr.

⁵² *V.* în acest sens expunerile lui Brentano asupra judecății din capitolul despre judecată și reprezentare din Brentano, *Psychologie vom empirischen Standpunkt*, Bd. 2, *Die Klassifikation der psychischen Phänomene*, ca și lucrarea consacrată de către Franz Hillebrand dezvoltării teoriei judecății a lui Brentano, *Die neuen Theorien der kategorischen Schlüsse*, Wien, Hölder, 1891.

⁵³ Marty, *op. cit.*, pp. 137–150.

⁵⁴ Franz Brentano, *Psychologie vom empirischen Standpunkt*, 1874, Nachdruck Bd. 1. Mit Einleitung, Anmerkungen und Register hrsg. von O. Kraus. Hamburg, F. Meiner, 1973. pp. 109–139; capitolul despre deosebiriile dintre cele două clase de fenomene este tradus de mine în antologia *Conceptul de intenționalitate la Brentano. Origini și interpretări*, pp. 23–55, sub titlul „Despre deosebiriile dintre fenomenele psihice și psihice”.

⁵⁵ „Ei întrebuițau de asemenea expresia „a fi obiectual (obiectiv) în ceva” („*gegenständlich (objektive) in etwas sein*”), expresie pe care, dacă am folosi-o acum, ar putea fi înțeleasă în sens contrar ca desemnare a unei existențe reale aflate în afara spiritului. Totuși, expresia „a fi imanent obiectual” („*immanent gegenständlich sein*”), utilizată uneori în sens asemănător, amintește de expresia tocmai menționată, iar termenul „imanent” exclude, evident, neînțelegerile de care ne temeam.

Fiecare fenomen psihic conține în sine ceva ca obiect, deși nu fiecare în același mod. În reprezentare este ceva reprezentat, în judecată este ceva acceptat (*anerkannt*) sau respins, în iubire, iubit, în ură, urât, în dorință este ceva dorit⁵⁶.

Cele spuse în Brentano în acest text (expresiile „existență mentală” și „existență reală” „existență în sens propriu”) trimit, pe de o parte, la deosebirea dintre accepțiunile proprii și improprii ale ființei și arată, pe de altă parte, că pentru el existența în minte este existență în sens impropriu, fapt la care se referise deja în disertație în cadrul expunerilor despre conceptul „obiectiv”, adică despre ceea ce există ca obiect în minte, concept pe care îl reia din nou în cadrul acestui pasaj prin expresiile din câmpul semantic al obiectualității. Nu este aici locul unei discuții detaliate pe această temă⁵⁷, cea mai discutată a filosofiei brentaniene, mă limitez în continuare numai la observația că Brentano a folosit nota intenționalității pentru a separa fizicul de psihic și, astfel, pentru a edifica psihologia ca știință⁵⁸. Elevii lui

⁵⁶ Încă Aristotel a pus în discuție această imanență psihică (*psychische Einwohnung*). În cărțile sale despre suflet, el afirma: ceea ce este simțit ca atare (*das Empfundene als Empfundene*) este în cel care simte; simțul primește ceea ce este simțit, dar fără materia acestuia; ceea ce este gândit este în intelectul care gândește. La Filon găsim de asemenea teoria existenței și a inexistenței mentale. Însă faptul că a confundat această existență cu existența în sens propriu l-a condus la o teorie contradictorie a logosului și a ideilor. La fel, neoplatonicienii. Augustin atinge aceeași problemă în teoria sa despre *verbum mentis* și originile (*Ausgänge*) sale interioare. Similar, Anselm cu renumitul său argument ontologic; iar faptul că el a considerat existența mentală ca pe una reală a fost apreciat de anumiți interpreți ca bază a paralogismului său (*comp. Ueberweg, Gesch. der Phil. II*). Toma de Aquino susține că obiectul gândirii este intențional în cel care gândește, obiectul iubirii în cel care iubește, iar cel al dorinței în cel care dorește și utilizează aceste teze în scopuri teologice. El consideră imanența (*Einwohnung*) Sf. Duh, de care vorbește Sfânta Scriptură, ca pe o imanență intențională prin iubire. Iar în imanența intențională specifică gândirii și iubirii, Toma caută să găsească *ad intra* o anumită analogie cu secretul Trinității și cu relevarea (*Hervorgang*) Cuvântului și Duhului Sfânt.” (Brentano, *loc. cit.*, pp. 124 și urm.)

⁵⁷ V. asupra acestei probleme următoarea bibliografie: H. Spiegelberg, „Intention” and „Intentionality” in the Scholastics, Brentano and Husserl”, în H. Spiegelberg, *The Context of the Phenomenological Movement*, Den Haag, Martinus Nijhoff, 1981, pp. 3–26; A. Marras, „Scholastic Roots of Brentano’s Conception of Intentionality”, în L.L. McAlister (ed.), *The Philosophy of Brentano*, London, Duckworth, 1976, pp. 128–139; studiile menționate ale lui K. Hedwig; D. Moran, *The Inaugural Address. Brentano’s Thesis*, *Proceedings of the Aristotelian Society Publications, Suppl. 70/1996*, pp. 1–26; C. McDonnell, *Brentano’s Revaluation of the Scholastic Concept of Intentionality into a Root-Concept of Descriptive Psychology*, „Yearbook of the Irish Philosophical Society” 2006, pp. 124–171; M. Antonelli, „Franz Brentano’s Intentionality Thesis”, în: A. Salice (ed.), *Intentionality. Historical and Systematic Perspectives*, München, Philosophia, 2012, pp. 109–144; I. Tănăsescu, „Franz Brentano’s Dissertation and the Problem of Intentionality”, în I. Tănăsescu (ed.), *Franz Brentano’s Metaphysics and Psychology*, Bucharest, Zeta Books, 2012, pp. 154–169; v., de asemenea, pentru interpretarea din perspectivă analitică R.M. Chisholm, „Brentano on Descriptive Psychology”; B. Smith, *Austrian Philosophy. The Legacy of Brentano*, Chicago-La Salle, Open Court, 1994, pp. 35–45; A. Chudzinski, *Intentionalitätstheorie beim frühen Brentano*, Dordrecht, Kluwer, 2001; D. Jacquette, *Brentano’s Concept of Intentionality*, în D. Jacquette (ed.), *The Cambridge Companion to Brentano*, Cambridge, Cambridge UP, 2004, pp. 98–131; W. Sauer, *Die Einheit der Intentionalitätskonzeption bei Brentano*, „Grazer Philosophische Studien” 73/2006, pp. 1–26.

⁵⁸ Pentru o lectură din această perspectivă, v. studiul meu *The Intentionality of Sensation and the Problem of Classification of Philosophical Sciences in Brentano’s empirical Psychology*, *Axiomathes* (2017) 27, pp. 243–263;

însă au preluat această teză și au dezvoltat-o într-un cu totul alt context, anume nu pentru a edifica psihologia ca știință, ci pentru a explica modul în care se raportează conștiința la lume. Pe această cale intenționalitatea a devenit din nota esențială a conștiinței care separă psihicul de fizic la Brentano⁵⁹, teorie a deosebirii dintre conținutul și obiectul reprezentării la Twardowski⁶⁰, teorie a obiectului la Meinong⁶¹, în fine, teorie a modului în care se raportează conștiința la lume la Husserl, acesta din urmă dedicând cea de a cincea *Cercetare logică* elucidării problemei trăirii intenționale și esenței ei. Merită remarcat aici că dintre toate notele enumerate de Brentano ca având rolul de a deosebi fenomenele psihice de cele fizice, Husserl a reținut două: caracteristica inexistenței intenționale și legea fundării fenomenelor psihice conform căreia orice fenomen psihic este sau reprezentare, sau se bazează pe o reprezentare⁶².

Mai mult decât atât, filosoful american de origine analitică Roderick M. Chisholm a dezvoltat în a doua jumătate a secolului trecut problematica intenționalității brentaniene exact în direcția intenționalității înțeleasă ca teorie a modului în care se raportează conștiința la lume, punând însă un accent deosebit pe modul în care se raportează ea la obiecte care nu există⁶³. În acest context, fundamentală a fost teza lui că raportarea conștiinței la lume este explicată în mod fundamental și primar de

⁵⁹ Vezi pentru deosebirea dintre cele două accepțiuni ale intenționalității: teorie a notei distinctive a psihicului în raport cu fizicul și teorie a raportării conștiinței la lume, studiul meu „The two Theories of Intentionality in Brentano and the Program of *Psychology from an Empirical Standpoint*”, în G. Fréchette (ed.), *Consciousness and Intentionality. Franz Brentano's Heritage in Philosophy of Mind*, Dettelbach, J.H. Roll Verlag, 2015, pp. 211–231.

⁶⁰ Întreaga lucrare a lui Kasimir Twardowski *Zur Lehre vom Inhalt und Gegenstand der Vorstellungen*, Wien, Hölder, 1894, este consacrată elucidării distincției dintre obiectul și conținutul reprezentării.

⁶¹ V. Alexius Meinong, *Über Gegenstandstheorie. Selbstdarstellung*, Hamburg, Meiner, 1988.

⁶² V. Husserl, *Cercetări logice* II, partea a doua, cercetările 3,4 și 5 (trad. Christian Ferencz-Flatz și Ion Tănăsescu), București, Humanitas, 2012. / E. Husserl, „V. Logische Untersuchung: Über intentionale Erlebnisse und ihre «Inhalte»”, în Husserl *Logische Untersuchungen* (1900/01) (Hua, Bd. XIX/I), hrsg. v. Ursula Panzer, den Haag, Martinus Nijhoff, 1984, p. 352–529, text tradus de mine cu titlul „Despre conștiința intențională și conținuturile ei”, în *Cercetări logice* II, Partea a doua, cercetările 3, 4 și 5, pp. 217–470.

⁶³ V. pe lângă textele deja amintite următoarele lucrări ale lui Chisholm: *Perceiving*, New York, Ithaca, 1957; *Brentano and Meinong Studies*, Amsterdam, Rodopi, 1982, p. 17–37; *The Objects of Sensation: A Brentano Study*, „Topoi” 8 (1989), pp. 3–8; v., de asemenea, articolul despre Brentano scris de el în *Dicționar de teoria cunoașterii*, (ed. J. Dancy și E. Sosa), vol. I: A-H, București: Editura Trei, 1999, pp. 119–121 și 141–144; trebuie menționat aici ca Chisholm a avut un rol hotărâtor în impunerea filosofiei brentaniene pe piața de idei contemporană întrucât el a dezvoltat poziții proprii filosofiei brentaniene în contextul problematicii filosofiei analitice contemporane, a stimulat traducerea textelor lui Brentano în engleză (de altfel, Chisholm a fost și președintele Fundației Brentano, găzduită în Providence, Rhode Island, la Universitatea unde a predat el). Chisholm a promovat filosofia lui Brentano inclusiv în Europa, întrucât în ultimele două decenii ale secolului trecut a fost permanent profesor invitat la Universitatea din Graz, unde, împreună cu Rudolf Haller, a participat la editarea operelor filosofilor austrieci (Meinong și Ehrenfels) și a format o generație de autori care editează astăzi revista internațională de filosofie analitică *Grazer philosophische Studien* și încearcă să mențină vie tradiția filosofică așa cum a fost ea practică de Haller și Chisholm.

teoria intenționalității, iar nu de teoria limbii, teză prin care el apăra primatul intenționalului față de primatul limbajului specific abordărilor filosofilor analitici preocupați de filosofia limbii.

În ceea ce îl privește pe Marty, el a preluat și dezvoltat în domeniul filosofiei limbii atât concepția brentaniană despre intenționalitate, cât și concepția claselor de fenomene psihice edificate pe ea⁶⁴, astfel încât atunci când Brentano trimite în textul citat din *Die Abkehr von Nichtrealem* la el ca la un reprezentant al concepției despre conținutul mental susținute de el în tinerețe, Brentano se pune în situația incomodă de a se confrunța cu sine, respectiv cu o poziție susținută anterior de el extrem de convingător, anume cu teza că și lucrurile gândite pot fi reprezentate și pot fi obiect al afirmațiilor adevărate, o teză cu care elevii lui s-au ocupat pe larg și căreia i-au dat soluții diferite.

Rezumând cele spuse mai sus despre influența exercitată de Brentano asupra lui Marty și despre importanța fundalului aristotelico-tomist-brentanian în formarea lui Marty ca filosof și a concepției lui filosofice, se poate spune că viziunea aristotelico-tomistă asupra polisemiei ființei preluată de Brentano din tradiția menționată și concretizată nu doar în teza că ființa se enunță în cel puțin două moduri, ci și în teza, de sorginte medievală, că acestor moduri le corespund de fapt două moduri de a fi, unul al existenței reale și altul al ființei în minte, această teză, așadar, stă în fundalul concepției lui Marty despre intenționalitate, adică despre reprezentare, judecată și fenomene emoționale. Argumentul pe care se bazează această teză constă în aceea că noțiunea de conținut mental, mai precis noțiunea de obiect intențional, immanent actului mental, se aplică în raport cu fiecare dintre aceste fenomene psihice, în sensul că fiecare dintre ele este definit de faptul că are un anumit conținut immanent, de pildă, senzația este definită de faptul că are un anumit conținut senzorial (roșul, verdele sau violetul văzut etc.) care apare în ea sau în trăirea perceptivă. Or, așa cum s-a văzut pe baza pasajului citat al intenționalității, acest obiect immanent constituie o semnificație improprie a ființei, întrucât, ca atare, el se găsește numai în minte și cade astfel în sfera a ceea ce Brentano numea încă din disertație „ceea ce există doar obiectiv în minte”⁶⁵. Or, dată fiind apropierea pozițiilor susținute de Marty de tezele susținute de tânărul Brentano, nu este exagerat să considerăm că rezultatul expunerilor de mai sus se aplică nu numai concepției lui Brentano, ci și celei a lui Marty.

⁶⁴ V. în acest sens expunerile cuprinzătoare asupra termenului „Inhalt” din lucrare monumentală a lui Marty, *Untersuchungen zur Grundlegung der allgemeinen Grammatik und Sprachphilosophie*, Halle a. S., Max Niemeyer, 1908, îndeosebi capitolul VI „Von der Bedeutung der Vorstellungssuggestive insbesondere der Namen”.

⁶⁵ *Von der mannigfachen Bedeutung des Seienden nach Aristoteles*, p. 82.

